

МІЖНАРОДНА БЕЗПЕКА ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Нікітін А. А.

кандидат юридичних наук, доцент,
проректор

Одеського державного університету внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0002-1376-6764

У статті досліджено окремі аспекти міжнародної безпеки як чинника національної безпеки держави. Зауважено, що тимчасова окупація частини українських територій у 2014 р. та повномасштабне вторгнення росії у 2022 р. поставили питання національної безпеки на перший план, адже збереження Української держави та виживання її громадян є найважливішим та надскладним завданням в умовах російсько-української війни. Визначено, що дослідження питання національної безпеки допомагає розробляти та вдосконалювати політику і стратегію забезпечення безпеки держави, ідентифікувати загрози та виклики, що стоять перед українською нацією. Проаналізовано, що співвідношення інститутів національної та міжнародної безпеки свідчить про їх зумовленість та взаємовплив, оскільки кожний із видів безпеки має на меті вирішення ідентичних питань на рівні держави та міжнародної спільноти у цілому, зокрема питання соціальної, економічної, політичної безпеки та забезпечення миру, подолання міжнародних криз неможливо розглядати у відриві окремо взятої країни від міжнародної спільноти. Акцентовано, що в умовах системної кризи міжнародного права відбувається формування багатопольярного світу, змінюється архітектура міжнародної безпеки зі зменшенням домінування окремих держав, наявні міжнародні безпекові правила та інститути втрачають свою дієвість, політико-дипломатичні засоби забезпечення безпеки є малоефективними, відбувається девальвація ролі міжнародних колегіальних інститутів безпеки та їх витіснення відповідними коаліційними суб'єктами міжнародних відносин. Наголошено, що на архітектуру міжнародної безпеки мають вплив такі чинники, як міжнародні конфлікти та війни, тероризм, окрім того, вплив країн-агресорів та їхніх агентів на функціонування інституційного складника системи міжнародної безпеки; поширення зброї масового знищення; збільшення населення окремих країн; значний розвиток економік окремих держав; конкурентна боротьба за ринки збуту; фрагментація міжнародно-правового середовища; суперництво країн за розширення географії впливу; кліматичні зміни та екологічні проблеми, глобальна регіоналізація та ін. Зауважено, що існує необхідність створення нових універсальних механізмів забезпечення міжнародної безпеки, які, своєю чергою, змінять механізм національної безпеки окремих країн з урахуванням довгострокового прогнозу міжнародної ситуації у світі та на регіональному рівні.

Ключові слова: міжнародна безпека, національна безпека, гарантії безпеки.

Nikitin A. A. INTERNATIONAL SECURITY AS A FACTOR OF STATE NATIONAL SECURITY

The article examines certain aspects of international security as a factor of the state's national security. It was noted that the temporary occupation of part of the Ukrainian territories in 2014 and the full-scale invasion of Russia in 2022 put the issue of national security at the forefront, because the preservation of the Ukrainian state and the survival of its citizens is the most important and extremely difficult task in the conditions of the Russian-Ukrainian war. It was determined that the study of the issue of national security helps to develop and improve the policy and strategy of ensuring the security of the state, to identify the threats and challenges facing the Ukrainian nation. It was analyzed that the ratio of national and international security institutions indicates their conditionality and mutual influence, since each of the types of security aims to solve identical issues at the level of the state and the international community as a whole, in particular, issues of social, economic, political security and ensuring peace, overcoming international crises cannot be considered in isolation of an individual country from the international community. It is emphasized that in the conditions of a systemic crisis of international law, a multipolar world is forming, the architecture of international security is changing with a decrease in the dominance of individual states, existing international security rules and institutions are losing their effectiveness, political and diplomatic means of ensuring security are ineffective, the role of international collegial security institutions is being devalued and their displacement by the relevant coalition subjects of international relations. It is emphasized that the architecture of international security is influenced by such factors as international conflicts and wars; terrorism; the influence of the aggressor countries and their agents on the functioning of the institutional component of the international security system; proliferation of weapons of mass

destruction; increase in the population of certain countries; significant development of the economies of individual states; competitive struggle for sales markets; fragmentation of the international legal environment; rivalry between countries for expanding the geography of influence; climate change and environmental problems, global regionalization, etc. It was noted that there is currently a need to create new universal mechanisms for ensuring international security, which in turn will change the mechanism of national security of individual countries, taking into account the long-term forecast of the international situation in the world and at the regional level.

Key words: international security, national security, security guarantees.

Актуальність проблеми. Питання національної безпеки для України – це питання виживання нашої держави, адже у зв'язку з тимчасовою окупацією частини українських територій у 2014 р. та повномасштабним вторгненням росії у 2022 р. дослідження питання національної безпеки допомагає розробляти та вдосконалювати політику і стратегію забезпечення безпеки держави, ідентифікувати загрози та виклики, що стоять перед українською нацією за умови гібридної російсько-української війни. Співпраця України з міжнародною спільнотою у сфері забезпечення національної безпеки є надзвичайно важливою. Зокрема, вона сприяє отриманню міжнародної підтримки, доступу до фінансових, військових, інформаційних ресурсів, розвитку партнерських відносин та інтеграції у світове товариство на різних рівнях, ізоляції росії у міжнародних відносинах тощо. Сьогодні криза архітектури міжнародної безпеки не дає змоги повною мірою досягти Україною цілей відновлення національної безпеки. Саме недоліки системи міжнародної безпеки загалом зумовили можливість збройної агресії росії проти Української держави, адже окупація частини її територій у 2014 р. не викликала адекватної реакції міжнародної спільноти та не зумовила притягнення рф до міжнародної відповідальності. Ураховуючи зауважене, вважаємо, що роль архітектури міжнародної безпеки як чинника забезпечення національної безпеки держави є ключовою у сучасному світі, оскільки взаємодія міжнародних відносин і внутрішньополітичних процесів стає усе більше важливою для глобальної стабільності і безпеки у світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження міжнародної та національної безпеки є складним та міждисциплінарним процесом, який залучає різні наукові дисципліни до розуміння, аналізу та прогнозування різноманітних аспектів безпекових викликів

і загроз. Зокрема, дане питання досліджується у межах таких галузей науки, як політологія, теорія міжнародних відносин, історія, міжнародне право, економіка та ін. У нашому дослідженні ми здебільшого керувалися загальновідомими фактами та публіцистичними даними у сфері міжнародної та національної безпеки.

Мета дослідження. Аналіз міжнародної безпеки як чинника національної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу. Пов'язаними концепціями, які відіграють важливу роль у забезпеченні стабільності й безпеки у світі, виступають національна та міжнародна безпека. На прикладі українського законодавства розкриємо термін «національна безпека». Так, пн. 9 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» визначає таке поняття даного терміна: це «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [1]. Національна безпека включає у себе такі аспекти, як економічний (економічна стабільність, енергетична безпека), політичний (політична стабільність, зміцнення демократії, уникнення політичних криз та конфліктів), соціальний (безпека громадян, захист прав та свобод людини, подолання соціальної нестабільності та внутрішньодержавних конфліктів), військовий (забезпечення обороноздатності держави, військове стратегічне планування та військова доктрина, розвиток і модернізація військової техніки, міжнародне військове співробітництво) [6].

Енциклопедія сучасної України наводить таке поняття «міжнародна безпека»: це «стан міжнародних відносин, що виключає порушення миру або створення реальних загроз безпеці народів у будь-якій формі; діяльність держав і міжнародних інститутів щодо підтримання такого стану; універсальна система

механізмів, заходів і гарантій, сукупність яких виключає застосування сили» [5]. Після Другої світової війни новий виток розвитку набула універсальна система міжнародної безпеки (концепція створення загальноприйнятої системи забезпечення миру, стабільності та безпеки на міжнародному рівні). Міжнародна безпека спрямована на попередження конфліктів, урегулювання міжнародних суперечок, забезпечення захисту суверенних держав, підтримку дипломатичних відносин, укладання договорів про нерозповсюдження зброї, застосування міжнародних санкцій та ін. Основними складниками універсальної системи міжнародної безпеки є міжнародне право, міжнародні інституції, дипломатичні відносини, миротворчі операції, гуманітарна допомога та контроль за ядерною зброєю.

Дослідження співвідношення правового інституту національної безпеки та міжнародної безпеки дало змогу зауважити таке:

1) національна безпека зазвичай охоплює заходи, спрямовані на забезпечення безпеки, обороноздатності та її внутрішньої стабільності в межах конкретної країни або нації, а міжнародна безпека стосується взаємодії між країнами та регіонами з метою запобігання конфліктам, забезпечення миру та вирішення міжнародних криз;

2) такі глобальні виклики, як розповсюдження ядерної зброї, кліматичні зміни та пандемії, впливають як на національну, так і на міжнародну безпеку, їх вирішення, своєю чергою, вимагає співпраці між країнами та координації зусиль на міжнародному рівні;

3) співпраця у сфері міжнародної безпеки включає дипломатичні зусилля країн, укладання ними міжнародних договорів, створення альянсів та міжнародних організацій, які спільно працюють для забезпечення стабільності та миру у світі, регіоні та окремо взятій країні;

4) боротьба з такими транснаціональними загрозами, як тероризм, кіберзлочинність, торгівля людьми та ін., теж потребує співпраці країн та міжнародних організацій для ефективно їм протидії;

5) національна економічна безпека є важливою для забезпечення добробуту та стабільності в межах країни, але вона також залежить від

стану світової економіки та міжнародної торгівлі, адже міжнародні економічні кризи, санкції та торговельні конфлікти можуть впливати на економічну безпеку країн у всьому світі.

В умовах системної кризи міжнародного права відбувається формування багатопольярного світу, змінюється архітектура міжнародної безпеки зі зменшенням рівня домінування окремих держав та використання їхнього політичного, економічного і військового потенціалу для вирішення міжнародних безпекових проблем. Воєнна агресія росії проти України підтвердила тезу, що наявні міжнародні безпекові правила та інститути втрачають свою дієвість, а політико-дипломатичні засоби забезпечення безпеки є малоефективними, відбувається девальвація ролі міжнародних колегіальних інститутів безпеки (ООН, ОБСЄ та ін.) та їх витіснення відповідними коаліційними суб'єктами міжнародних відносин (НАТО, ЄС) [2, с. 182]. При цьому у протистоянні російській агресії забезпечення національної безпеки силами лише України не вбачається можливим, адже сторони конфлікту мають різний військовий, економічний та політичний потенціал, і без задіяння механізму міжнародної безпеки реалізувати цілі та основні засади державної політики національної безпеки для нашої країни на разі недосяжно [6].

Слід відзначити негативний вплив на архітектуру міжнародної безпеки таких чинників, як:

- міжнародні конфлікти та війни, тероризм;
- вплив країн-агресорів та агентів їхнього впливу на інституційний складник системи міжнародної безпеки;
- поширення зброї масового знищення, зокрема програми ядерної зброї Північної Кореї та Ірану;
- збільшення населення окремих країн (до країн зі значним приростом населення належать Індія, Пакистан, Ефіопія, Нігерія, Конго);
- значний розвиток економік окремих держав впливає на геополітичний баланс сил, світове лідерство та регіональний розвиток країн;
- конкурентна боротьба за ринки збуту, зокрема між США, Китаєм, Німеччиною, Японією та Індією;

– фрагментація міжнародно-правового середовища шляхом укладання двосторонніх угод, розвитку регіональних систем, ігнорування міжнародних норм та принципів;

– суперництво між США, Китаєм та росією у сфері розширення географії впливу;

– кліматичні зміни й екологічні проблеми та ін.

Розглянемо дещо детально окремі із зазначених вище чинників.

До міжнародних конфліктів та війн, які останнім часом мають значний вплив на порушення системи міжнародної безпеки та національної безпеки країн – учасниць конфлікту, відносяться російсько-українська війна, війна в Сирії, збройне протистояння Ізраїлю та ХАМАС у Секторі Газу, війна в Ємені та ін. Значне зростання масштабів та інтенсивності таких конфліктів зумовлює широке залучення до них прямо або опосередковано країн ЄС, США, Індії, Пакистану, Китаю, КНР, Туреччини, Ізраїлю, Ірану та ін. Наприклад, із метою синхронізації та пришвидшення надання військової зброї Україні для протистояння російській агресії у серії дипломатичних зустрічей міністрів оборони у форматі «Рамштайн» беруть участь держави – члени НАТО, країни Тихоокеанського регіону, Близького Сходу, Африки.

Міжнародний тероризм знайшов своє відображення у діяльності таких терористичних організацій, як Аль-Каїда, Ісламська держава, Талібан, Хезболла, Аль-Шабаб, Боко Харам. Серед резонансних терористичних актів останніх років можна виділити такі: теракт у Франції під час святкування Дня взяття Бастилії (м. Ніцца, 2016 р.); стрілянина в християнській церкві в Пакистані (м. Лахор, 2021 р.); теракт в аеропорту Кабула (Афганістан, 2021 р.) та ін.

Окремо слід зауважити, що низку країн визнано спонсорами тероризму, адже вони надають підтримку та необхідні ресурси різноманітним терористичним організаціям, надають притулок терористам та проводять їх навчання. До таких країн традиційно відносять Іран (підтримує Хезболлу, палестинські групи опору в Секторі Газу, сепаратистів у Ємені та опозиціонерів у Бахреїні, шийт-

ських бійців Башара Асада, ХАМАС, Аль-Каїду), Сирію (підтримує Хезболу), Північну Корею (учинення теракту – підриг літака Boeing 707-3B5C над Андаманським морем у 1987 р.), Кубу (підтримує Револьюційні збройні сили Колумбії/FARC, диктаторський режим Ніколаса Мадуро у Венесуелі) [3].

У 2022 р. Європарламент прийняв резолюцію про визнання росії державою – спонсором тероризму та державою, яка використовує засоби тероризму. Зокрема, автори резолюції зауважують, що в ході російсько-української війни росія здійснює невідбиркові атаки на українську цивільну інфраструктуру та житлові райони, на окупованих територіях відзначаються факти катування, викрадення, страти цивільних та військовополонених, сексуальні насильства, масові вбивства. Також, рф спричинила гуманітарну кризу та знищення 95% міста у Маріуполі, позбавляє українців доступу до енергоресурсів (газу, електрики, тепла, води, мобільного зв'язку та Інтернету), що є «актами терору проти українського населення та є воєнними злочинами» [4]. Проте у зв'язку з відсутністю відповідної нормативно-правової бази у Європейському Союзі, а саме правового механізму «визнання третьої країни держави, яка підтримує тероризм», застосування санкцій та заходів ізоляції щодо росії зазначена вище резолюція за собою не тягне.

Окремо значення на вплив архітектури міжнародної безпеки має глобальна регіоналізація, а саме об'єднання країн у регіональні блоки, альянси, організації та об'єднання з метою співпраці, координації дій та спільного вирішення економічних, політичних, соціальних і безпекових питань на регіональному рівні. Прикладами таких регіональних утворень є Європейський Союз, Association of Southeast Asian Nations, Asia-Pacific Economic Cooperation, Southern Common Market. Даний процес ґрунтується на прагненні до глобального лідерства у регіоні окремих країн зі значним геополітичним імперативом, який включає у себе географічне положення, територіальні характеристики, наявність природних ресурсів, стратегічних інтересів та позиції у міжнародних відносинах, також може враховувати істо-

ричні, культурні, політичні та економічні чинники зовнішніх відносин країни. Сьогодні відзначається нехтування окремими державами принципів та норм міжнародного права, рішень міжнародних організацій та міждержавних угод і домовленостей. Наприклад, росія порушила Будапештський меморандум (1994 р.) щодо гарантії безпеки та територіальної цілісності України в обмін на її ядерне роззброєння [6].

Одним із недоліків інституційного складника міжнародної безпеки є можливість блокування країною-агресором та її країнами-сателітами рішень міжнародних організацій і відсутність дієвого механізму виключення їх зі складу міжнародних організацій. Зокрема, росія після двох років повномасштабних воєнних дій проти України досі є членом ООН, Організації з безпеки та співробітництва у Європі, Ради безпеки ООН, МАГАТЕ, G20 та ін. Дана країна-агресор неодноразово застосовувала право вето під час блокування резолюцій ООН, наприклад щодо:

– визнання геноцидом масових вбивств у Сребрениці;

– політичної та гуманітарної ситуації у Венесуелі;

– створення трибуналу з розслідування факту збиття літака МН 17 Малайзійських авіаліній;

– посилення санкційного режиму щодо КНДР;

– засудження дій РФ на території України і заклику негайно вивести війська та ін. [5].

Також на Генасамблеї ООН країни – сателіти росії (КНДР, Нікарагуа, Сирія, Білорусь та ін.) голосують проти проукраїнських резолюцій (рис. 1).

Зауважимо, що вказані вище чинники зумовлюють необхідність створення нових універсальних механізмів забезпечення міжнародної безпеки, які, своєю чергою, змінюють механізм національної безпеки окремих країн з урахуванням довгострокового прогнозу міжнародної ситуації у світі та на регіональному рівні. Адже серед основних завдань держави, окрім забезпечення правопорядку та законності, сталого соціально-економічного розвитку, здійснення зовнішньої політики та ін., одне з провідних місць займає забезпечення національної безпеки, метою якої

Рис. 1. Мапа голосування країн проти проукраїнських резолюцій ООН (ілюстрація з відкритих джерел за матеріалами сайту «Слово і Діло» <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/13/infografika/polityka/klub-pidtrymky-rosiyi-yaki-krayiny-henasambleyi-oon-holosuyut-proty-proukrayinskyx-rezolyucij>)

є подолання внутрішніх та зовнішніх загроз, збереження і зміцнення суверенітету та територіальної цілісності. Складовими елементами національної безпеки держави є військова, політична, економічна, соціальна, інформаційна та екологічна безпека країни.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Тимчасова окупація частини українських територій у 2014 р. та повномасштабне вторгнення росії у 2022 р. поставили питання національної безпеки на перший план, адже збереження Української держави та виживання її громадян є найважливішим та надскладним завданням в умовах російсько-української війни. Дослідження питання національної безпеки допомагає розробляти та вдосконалювати політику і стратегію забезпечення безпеки держави, ідентифікувати загрози та виклики, що стоять перед українською нацією. Співвідношення інститутів національної та міжнародної безпеки свідчить про їх зумовленість та взаємовплив, оскільки кожний із видів безпеки має на меті вирішення ідентичних питань на рівні держави та міжнародної спільноти у цілому, зокрема питання соціальної, економічної, політичної безпеки та забезпечення миру, подолання міжнародних криз неможливо розглядати у відриві окремо взятої країни від міжнародної спільноти. В умовах системної кризи міжна-

родного права відбувається формування багатопольярного світу, змінюється архітектура міжнародної безпеки зі зменшення домінування окремих держав, наявні міжнародні безпекові правила та інститути втрачають свою дієвість, політико-дипломатичні засоби забезпечення безпеки є малоефективними, відбувається девальвація ролі міжнародних колегіальних інститутів безпеки та їх витіснення відповідними коаліційними суб'єктами міжнародних відносин. На архітектуру міжнародної безпеки мають вплив такі чинники, як міжнародні конфлікти та війни; тероризм; вплив країн-агресорів та їхніх агентів на функціонування інституційного складника системи міжнародної безпеки; поширення зброї масового знищення; збільшення населення окремих країн; значний розвиток економік окремих держав; конкурентна боротьба за ринки збуту; фрагментація міжнародно-правового середовища; суперництво країн за розширення географії впливу; кліматичні зміни та екологічні проблеми, глобальна регіоналізація та ін. Сьогодні існує необхідність створення нових універсальних механізмів забезпечення міжнародної безпеки, які, своєю чергою, змінять механізм національної безпеки окремих країн з урахуванням довгострокового прогнозу міжнародної ситуації у світі та на регіональному рівні.

Література:

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 16.02.24).
2. Житник О.М., Гриценко А.А. Вплив трансформації архітектури міжнародної безпеки на формування державної політики національної безпеки в умовах формування нового світового порядку: концепція управління майбутнім. *Право та державне управління*. 2019. № 2(35). Т. 1. С. 181–190.
3. Країна – спонсор тероризму: що означає такий статус і хто у світі його вже отримав. *CHAS.NEWS*. URL: <https://chas.news/current/yak-kraini-sponsori-terorizmu-otrimali-svii-status-ta-chi-priednaetsya-do-nih-rosiya> (дата звернення: 08.02.24).
4. Європарламент визнав Росію державою – спонсором тероризму. Що це значить. *BBC.NEWS. Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-63730807> (дата звернення: 11.02.24).
5. Shkuta O. Peculiarities of the Investigator's Interaction with the Operational Subdivisions of law Enforcement Authorities in the Investigation of Illegal Reproduction and Restrictions *European Reforms Bulletin*. 2021. № 2. С. 106–110. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/bitstreams/bb8f5efe-2a29-4440-b3ad-d79b0862bfcc/download>.
6. Oleh Shkuta, Maksym Korniienko, Mykola Yankovyi. Foreign experience of preventing military and economic crimes. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 8 № 4. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. P. 185–190. URL: <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/1937/1946>.

References:

1. Zakon Ukrainy Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: pryiniaty 26 cher. 2018 roku № 2469-VIII [Law of Ukraine on National Security of Ukraine from June 21 2018, № 2469-VIII]. (2024, February 16). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian].

2. Zhytnyk, O.M., & Hrytsenko, A.A. (2019). Vplyv transformatsiyi arkhitektury mizhnarodnoyi bezpeky na formuvannya derzhavnoyi polityky natsional'noyi bezpeky v umovakh formuvannya novoho svitovoho poriadku: kontseptsiya upravlinnya maybutnim [Influence of the Transformation of International Security Architecture on the Formation of State Policy of National Security in the Context of Shaping a New World Order: Future Management Concept]. *Pravo ta derzhavne upravlinnya - Law and Public Administration*. № 2(35) tom 1. S. 181–190 [in Ukrainian].

3. Bohdana Smutok (2022). Kraina-sponsor teroryzmu: shcho oznachaye takyy status i khto u sviti yoho vzhe otrymav [Country-Sponsor of Terrorism: What Does Such Status Mean and Who in the World Has Already Received It.]. Sait CHAS.NEWS – Site of CHAS.NEWS. chas.new. Retrieved from: <https://chas.news/current/yak-kraini-sponsori-terorizmu-otrimali-svii-status-ta-chi-priednaetsya-do-nih-rosiya> [in Ukrainian].

4. Sait BBC NEWS Ukraine [Site BBC NEWS Ukraine]. bbc.com. Retrieved from: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-63730807> [in Ukrainian].

5. Shkuta, O. (2021). Peculiarities of the Investigator's Interaction with the Operational Subdivisions of Law Enforcement Authorities in the Investigation of Illegal Reproduction and Restrictions. *European Reforms Bulletin*, № 2, pp. 106–110. Retrieved from: <https://dspace.oduvs.edu.ua/bitstreams/bb8f5efe-2a29-4440-b3ad-d79b0862bfcc/download>.

6. Shkuta, O., Korniienko, M., Yankovyi, M. (2022). Foreign Experience of Preventing Military and Economic Crimes. *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 8 № 4, Riga, Latvia: «Baltija Publishing», pp. 185–190. Retrieved from: <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/1937/1946>.